

Адаманова З.О., Сейдаметова Л.Д.

ІМПЕРАТИВИ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

На рубежі XX і XXI століття світогосподарські зв'язки стали визначальними чинниками в розвитку національних економічних систем, а участь в міжнародному розподілі праці все менш керованим через посилення ролі ТНК, промислово-фінансових груп, розвитку інформаційних і комунікаційних мереж. Потоки товарів, і послуг, капіталів і людей, діяльність міжнародних економічних і фінансових організацій, мегапромислових альянсів, що перетикають з країни в країну, утворили тканину глобальної економіки, в яку більшою чи меншою мірою вплетені практично всі без виключення країни. На сучасному етапі світогосподарських відносин, глобалізація, визначається як процес формування єдиного світового економічного простору, основою якого є багатоканальний обмін результатами господарської діяльності сукупності національних економік.

Проблемі дослідження глобального економічного простору присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких О.Г. Білорус, О.Т. Богомолів, Т. В. Кальченко, Д. Р. Лукьяненко, В.Е. Новіцький, М. Портер, Л.В. Руденко, О.В. Черковець і ін.

Метою даної статті є визначення імперативів формувань глобального економічного простору.

Однією з основних ознак, що свідчать про приход епохи економічного глобалізму є факт безмежної транснаціоналізації виробництва, торгової і банківської діяльності. На думку Л.В. Руденко, транснаціоналізація - це процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій, яка веде до високого рівня взаємозалежності між національними економічними системами (НЕС), виступаючи центром координації світового виробництва і обміну. Транснаціональні корпорації (ТНО) формують усередині своїх комплексів і між собою мережу відносин, які виходять за межі національних держав, і, будучи суб'єктами світової економіки, відрізняються від національних і регіональних форм господарських утворень, перш за все, своєю мобільністю, можливістю трансформації зв'язків і організаційних структур, швидкою реакцією на процеси, що відбуваються в науково-технічній сфері. ТНК перетворилися на глобальну рушійну силу процесу економічної глобалізації, а такі її суб'єкти - як національні держави опинилися на других ролях. Зростання впливу транснаціональних корпорацій пояснюється декількома причинами, серед яких домінує конкуренція, що примушує шляхом широкомасштабного впровадження інновацій знижувати витрати, збільшувати масштаби виробництва, шукати нові ринки, дешеву робочу силу, розміщувати виробництва там, де оподаткування є нижчим [2, с. 7 - 8].

Посилювання конкурентної боротьби спонукають великі ТНК йти на різні форми злиття, що стає очевидною тенденцією, наприклад в авіакосмічній, автомобільній промисловості, металургії, банківській сфері. У 2005 році за оцінкою ЮНКТАД в світі було зареєстровано 17 тис. транснаціональних корпорацій, яким належало 770 тис. іноземних філіалів, з персоналом більше 2 млн. чоловік, що випускають експортну продукцію на 4 трлн. доларів на рік [6 - 7].

Основним інструментом експансії ТНК служать прямі іноземні інвестиції (табл. 1), сумарний обсяг яких в 2007 р. склав 1 833,3 млрд. доларів на рік. Величезна роль в цьому процесі належить країнам «Триади» (ЄС, Японія і США), частка якої у вивозі ПІІ на рівні 60 - 80% і становить до 1 692,1 млрд. дол. Усередині триади посилюється роль ЄС, на який в даний час приходить половина глобального експорту і імпорту ПІІ. Обсяг імпорту ПІІ в розвинені країни складає 1 248 млрд. дол., а країнами, які найбільше отримали іноземні інвестиції є США, Великобританія, Франція, Канада і Нідерланди. Надходження ПІІ в країни, що розвиваються, склали 500 млрд. дол., половина їх припала на країни Азії і Океанії. Обсяг надходження ПІІ в країни з транзитивною економікою склав у 2007 р. 85,9 млрд. дол. Найвищий рівень надходження іноземних інвестицій спостерігається у розвинені країни і складає 68,1 %, в країни з економікою, що розвивається, - 27,3 %, а у держави з транзитивною економікою - 4,7% [7].

Слід констатувати, що процес розвитку світової економіки багато в чому визначається тенденціями глобалізації з такими характерними рисами, як:

- високий ступінь інтеграції товарних і фінансових ринків, систем суспільного виробництва;
- лібералізація і уніфікація умов руху чинників виробництва і НІОКР;
- посилення ролі і масштабів діяльності ТНК і міжнародних організацій;
- інтенсифікація економічного і інноваційного співробітництва економічних агентів і держав і ін. [1, 3. 110].

Одним з основних структурних елементів глобальної економіки є регіональні інтеграційні угруповання. Встановлення преференційних умов співпраці між країнами, що належать до певних регіонів світу, які мають спільність соціально-економічних інтересів - характерна риса сучасності.

Торгові, економічні і валютні союзи приводять до реформування сегментів тісної взаємодії і створення ширшого економічного простору [8, с. 153 - 154]. На сьогодні, спостерігається посилення конкурентного потенціалу країн ЄС, НАФТА з реальними перспективами загальноамериканської інтеграції, а також азійсько-тихоокеанського регіону (АТЕС). Проте, слід зазначити, що євро центризму, як найбільш динамічному інтеграційному процесу все ж таки властиві всі асиметрії розвитку, які посилюються в умовах розширення ЄС.

Регулюючи дію на міжнародні економічні відносини надають міжнародні економічні організації і інститути. Прикладом може служити ВТО, діяльність якої направлена на лібералізацію зовнішньоекономічної політики країн-учасниць, шляхом скорочення митниць і інших бар'єрів на шляху трансграничного руху товарів.

У сучасному світогосподарському просторі глобальні зміни набувають не тільки економічні зв'язки, але багато соціально-економічних проблем, які вже не піддаються рішенню силами окремих країн. І це ще одна з рис ери глобалізму. Обмеженість природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, несприятлива демографічна ситуація, що підсилює розрив між багатими і бідними країнами (на 20% населення планети, що живуть в багатих країнах доводиться 86% ВВП, а на бідні – всього 1%), - перетворюється на загальносвітові турботи та тривоги. Відомо, що вигоди від глобалізації розподіляються нерівномірно [10], і немає переконливого свідчення тому, що цей процес сприяв забезпеченню стійкого економічного зростання у світовому масштабі. Так, МВФ оцінював приріст світового ВВП за періоди: 1987 – 1996 рр. у 3,3%, 1997 – 2006 рр. у 3,9%, а в 2008 р. у 2,5%. Проте, за прогнозами МВФ, у 2009 р. матиме місце «невеселкова картина», оскільки темпи падіння світового ВВП складуть приблизно 0,9 % (у більшості розвинених економік світу, та економік, що розвиваються, очікується економічний спад). Зокрема передбачається зниження ВВП США на 1,3%, Євросоюзу - 1,5%, Японії - 1,2%. Проте, необхідно відзначити, що така ситуація буде збалансована економіками Бразилії, Індії і Китаю, де очікується зростання ВВП на 1,5%, 5 % і 6,5 % відповідно [9]. Зрозуміло, ці узагальнені показники не відображають прискорення економічного розвитку в окремих регіонах світу, як і рецесії, що продовжується. Глобальні показники залежать переважно від внутрішніх умов і політики промислово-розвинених країн. Проблема стійкого, динамічного зростання світової економіки чекає свого рішення і на це повинен бути направлений потенціал економічної глобалізації, який поки що не достатньо використовується для цього.

Зростанню глобалізаційних тенденцій сприяли і революційні досягнення науково-технічного прогресу. Науковоємкі сфери характеризуються високим рівнем інтернаціоналізації, швидким переходом від одного технологічного рішення до більш прогресивного, скороченням часу між винаходом нового товару і його впровадження, широким розповсюдженням інновацій.

На думку професора Д.Г. Лукьяненко, світова інтеграція, окрім суто економічних закономірностей світового розвитку, обумовлена орієнтацією на технологічні інновації, на прогресивні потреби людини, зростаючим освітнім рівнем суспільства в умовах всеосяжної комунікативності [4, з. 708].

Слід зазначити, що глобалізація сприяла посиленню конкуренції між всіма без виключно, суб'єктами світогосподарських зв'язків. Так, розвинені країни світу вже в 60-80 рр. ХХ сторіччя почали процес забезпечення глобальної конкурентоспроможності ключових галузей економіки і з метою досягнення поставленої цілі активно проводили політику інтенсифікації НТП, засновану на впровадженні різних стратегій інноваційного розвитку (існують різні їх моделі), які є довгостроковими проектами, що охоплюють питання теорії, практики і реалізації концепції економічного зростання на базі впровадження інновацій і припускаючи визначення пріоритетних напрямів [1, з. 119, з. 176]. Основним елементом стратегії інноваційного розвитку є державне регулювання і, як свідчить світовий досвід, в країнах економічних лідерах виділяють наступні його аспекти:

- законодавчо-правове регулювання інноваційних процесів;
- організаційно-управлінське втручання в інвестиційний процес;
- адміністративне регулювання інноваційної діяльності;
- створення сприятливого інноваційного клімату, спрямованого на інноваційний розвиток;
- захист прав інтелектуальної власності;
- активізація регіональної політики, спрямованої на збільшення інноваційної активності [1, з. 167 - 169].

При цьому необхідно відзначити, що рівень розвитку інноваційної діяльності є найважливіший складовий національної конкурентоспроможності і одним з найважливіших чинників, який характеризує ступінь інтеграції національних економічних систем (НЕС) в процес глобалізації, що впливає на рівень активізації міжнародної науково-технічної співпраці і сприяє формуванню креативних мереж. Відомо, що разом з позитивними наслідками процесу глобалізації існують і її негативні сторони. В результаті міжнародної інтеграції, відбулася чітка диференціація глобального економічного простору, де країни-лідери склали його ядро, а периферійні - стали виконувати роль постачальників ресурсів і покупців інтелектуальної ренти (що дозволило країнам лідерам стати володарями квазіренти).

На думку професора О.Т. Богомолова, глобалізаційні процеси привели до нерівномірного розподілу економічних вигод і асиметрії, яка заважає гармонійному розвитку світової економіки. Прикладами асиметрії можуть бути, наприклад, відмова країнам, що розвиваються, і країнам з транзитивною економікою, у наданні кредитів та полегшенні зовнішнього боргового тягаря, щорічне обслуговування якого обходилося в 2004 - 2005 рр. більш ніж в 500 млрд. дол., а тим часом, США отримували перевагу у використанні міжнародного кредиту, зобов'язання якої перед міжнародним співтовариством склали в 2004 р. 2,5 млрд. дол. Перш за все, це пояснюється використанням долара США як основної валюти міжнародних розрахунків і головної складової валютних резервів в економіках країн світу (приблизно 60 %) [10, з. 30 - 31].

Як показує еволюція розвитку глобалізації ця соціально-економічна диференціація, має глибоку історич-

чну основу. Володіючи могутнім фінансовим і інтелектуальним потенціалом, промислово розвинені країни сконцентрували величезний обсяг фінансових ресурсів, тим самим, розбалансувавши систему глобального економічного простору. Дана теза підтверджується дослідженнями професора А. Ілларіонова, які свідчать про те, що розбалансування, яке існувало на початку зародження глобалізації (60 - 70 рр. ХХ в.), була створена навмисно країнами економічними лідерами, зробивши істотний вплив на всю економічну політику у світовому масштабі і, з'явилася у свою чергу своєрідним «капканом» для них (оскільки акумуляція фінансових ресурсів в країнах лідерах стала критичною, що у свою чергу і призвело до виникнення світової фінансово-економічної кризи) [5].

Професор В.Е. Новіцький наводить тезу про те, що процес лібералізації міжнародної торгівлі сприяв лібералізації відносин в кредитно-фінансовій сфері і сприяв зростанню обсягів руху фінансових активів, за якими, частіше, не спостерігався рух реальних товарно-матеріальних цінностей. Внаслідок чого, контроль над світовими фінансовими ресурсами опинився в руках спекулянтів, як суб'єктів ринку, які не працювали в реальному секторі економіки [4, с. 494].

Ситуація, що склалася, підтверджує той факт, що рівень розвитку фінансових ринків в розвинених країнах і країнах-периферії мають значну відмінність, і, на думку, професора О.Т. Богомоллова, частіші фінансові панічі піддаються фінансові ринки країн, що розвиваються [10, з. 35].

Отже, можна виділити наступні негативні чинники глобалізації, що привели до виникнення сучасної фінансово-економічної кризи:

- нестабільність світової господарської системи і диференціації країн, що входять в неї;
- фінансова глобалізація, що привела до втрати контролю над світовою фінансово-кредитною системою, що призвела до практично неконтрольованого руху фінансових потоків і втрати зв'язку з відтворювальними циклами.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що глобалізація - це об'єктивний процес, якому властиві як позитивізм, так і всі асиметрії розвитку. Ознаками цього явища (глобалізації) служать цілеспрямованість, поліцентрізм, регіоналізм, мінливість, гнучкість, кумулятивність. Це формує складну сукупність як нових можливостей, так і погроз.

Важливим значенням для успішного функціонування і зростаючої взаємодії національних економічних систем (НЕС) є ступінь інтеграції і в той самий час національна конкурентоспроможність світових ринків. Репрезентація національних економічних систем (НЕС) залежить від спрямованості загального реформування і специфіки включення в міжнародну глобальну систему.

Основою конкурентоспроможності національних економічних систем (НЕС) є реалізація інноваційних стратегій, ініціаторами яких повинна бути держава.

Глобалізація сприяла акумуляції ресурсів в країнах світових лідерах (особливо акумуляції фінансових ресурсів), які одночасно служили каталізаторами їх розвитку, але і з'явилися причиною виникнення кризових явищ в економіці.

Подальші дослідження будуть присвячені наслідкам фінансової глобалізації.

Джерела та література

1. Адаманова З.О. Инновационные стратегии экономического развития в условиях глобализации /З.О. Адаманова: Монографія. – Симферополь КРЫМУЧПЕДГИХ, 2005. – 504 с.
2. Руденко Л.В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій / Л.В. Руденко: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 480 [2] с.
3. Черковец О. Глобалізація співробітництва или конкуренція. – Економист. – № 10. – 2002. – С. 3 – 16.
4. Белорус О.Г., Лукьяненко Д.Г. Глобалізація и безопасность развития /О.Г. Белорус, Д.Г. Лукьяненко и др: Монографія. – К. КНЭУ, 2002. – 789 с.
5. <http://www.bolshoybusiness.ru/archiv/17358>
6. <http://www.un.org/russian/esa/economic/investment2005.pdf>
7. <http://www.un.org/russian/esa/economic/investment2008.pdf>
8. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень/ Т.В. Кальченко/ Монографія. – К.: КНЕУ, 2006. – 248 с.
9. www.ereport.ru
10. Богомоллов О.Т. Мировая экономика в век глобализации: Учебник / О. Т. Богомоллов. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 359 с [2].